

A photograph of a lizard, identified as a Troodos hagedis (Phoenicolacerta troodica), resting on a surface of red and grey patches. The lizard is positioned horizontally, facing right. Its body is dark with lighter, mottled patterns. The background consists of a mix of reddish-brown and greyish-black areas, possibly representing different types of soil or rock. The text is overlaid in the bottom right corner.

**Waarnemingen aan de
Troodoshagedis
(*Phoenicolacerta troodica*)
in Noord-Cyprus**

Jaco Bruekers
Fam.bruekers@home.nl

De Troodoshagedis werd jarenlang als een ondersoort van de Syrische hagedis (*Phoenicolacerta laevis*) beschouwd. Gewijzigde inzichten, gebaseerd op bloedserumonderzoek en het feit dat deze hagedissoort een geïsoleerd verspreidingsgebied heeft en alleen op Cyprus voorkomt zijn aanleiding geweest om de Troodoshagedis als aparte soort te beschouwen (TOSUNOGLU ET AL., 1999). Deze visie wordt in herpetologische kringen inmiddels breed geaccepteerd.

Nu wij deze hagedissen in het veld hebben gezien, vinden wij het ook logisch dat aan deze muurhagedissoort een aparte status is toegekend. Voor ons waren de optische verschillen al erg kenmerkend en goed te gebruiken om de soorten van elkaar te onderscheiden. Hierover later meer.

Ph. troodica komt op het hele eiland voor maar in dit verslag wordt ingegaan op specifieke waarnemingen die wij hebben gedaan in en rond Girne en in gebieden rondom Lapta. Deze plaatsen liggen in het noordelijk deel van Cyprus, ook wel het "Turkse deel" genoemd. Een streek waar het toerisme de laatste paar jaren weer in opkomst is. In dit artikel worden ook de resultaten van een basaal

veldonderzoek vermeld, dat mijn vrouw en ik hebben uitgevoerd. Aangezien *Ph. laevis* voor ons geen onbekende is, zijn wij in staat de soorten met elkaar te vergelijken. We staan daarbij stil bij de verschillen en overeenkomsten die ons zijn opgevallen.

Mediterraan

De locaties waar wij wandeltochten hielden bestaan uit een typisch mediterraan landschap. De kuststrook is vrij dicht bebouwd en in cultuur gebracht. Je vindt er olijfboom- en citrusboomgaarden, graanvelden, druivenvelden en geiten- en schapenhouderijen. Bij de huizen zijn veelal ommuurde moestuintjes aangelegd. Die tuintjes worden regelmatig gesproeid.

Phoenicolacerta troodica

Deze tuintjes en muren vormen ideale leefomstandigheden voor de Troodoshagedis.

In de hoger gelegen delen in het buitengebied van Lapta, waar de bebouwing afneemt, stuiten we op echte bosgebieden met voornamelijk naaldhout (*Pinus brutia*), Cypressen (*Cupressus sempervirens*) en Jeneverbes (*Juniperus phoenicea*). Het struikgewas bestaat vooral uit soorten als *Pistacia lentiscus*, zonnerozen (*Cistus creticus* en *C. salvifolius*), brem, Kermeseiken, acacia-soorten en tal van kruidige gewassen zoals *Thymus capitatus* en *Helichrysum conglobatum*. Ook vind je er bijzondere flora in de vorm van orchideeën en cyclamen (*Cyclamen cypricum*).

Opportunist

Over de Troodoshagedis zijn in de terrariumliteratuur betrekkelijk weinig artikelen verschenen. De meest informatieve publicaties zijn die van de hand van MUDDE & MANTEL (1987) en ZAWADZKI (2000). Het lijkt er op dat de Troodoshagedis niet veel in gevangenschap werd en wordt gehouden.

Deze hagedissoort is, zoals gezegd, endemisch, wat inhoudt dat hij alleen op Cyprus wordt aangetroffen. De Troodoshagedis lijkt een voorkeur te hebben voor open, stenige en droge omgevingen zoals stapelmuurtjes langs velden en tuinen, boomstammen, wegbermen, muren van huizen en schuren, maar ook op plaatsen waar je ze niet echt zou verwachten, zoals in hoger gelegen gebieden langs bosranden met een ruige en stenige ondergrond. Alleen zijn ze daar minder algemeen.

Op grond van onze waarnemingen stellen wij vast dat *Ph. troodica* wel een voorkeur heeft, maar niet echt kieskeurig is als het om biotopen gaat. Een eigenschap die wordt gedeeld met zijn naaste verwant *Ph. laevis*. Beiden soorten plaatsen wij in de categorie “opportunisten” en “cultuurvolgers.”

Als zichtjagers werden de hagedissen vaak actief zoekend naar voedsel aangetroffen. Spletten en kieren werden gecontroleerd op insecten en spinnen die,

Phoenicolacerta troodica

Pagina rechts: man met blauw-groene keel

indien aanwezig, snel werden gegrepen en opgeslokt. In het voorjaar wemelt het op Cyprus van de insecten (sprinkhanen, krekels, wantsen en vliegen). Aan voedsel was dan ook geen gebrek.

Niet zelden zagen we dieren (mannetje/vrouwte) op dezelfde zonplaats. Een enkele keer konden wij zelfs paringen waarnemen die op de gebruikelijke hagedissenmanier verliepen. In grote lijnen voorloopt dat als volgt.

Na een korte achtervolging grijpt het mannetje het vrouwtje vrij bruut in de nek en schuift gelijktijdig zijn cloaca onder die van het vrouwtje en brengt dan een van de hemipenissen in. De paring die wij konden observeren, duurde ongeveer 15 tot 20 seconden. De meeste vrouwtjes die wij zagen droegen zichtbaar eitjes bij zich en hadden vaak duidelijke littekens van paringsbeten op de staartbasis en buikschubben.

Bij het verzamelen van meetgegevens viel ons op dat we, verhoudingsgewijs,

veel mannetjes hebben gemeten. Toch was het niet zo dat wij daarop bewust hebben geselecteerd. Vrouwtjes waren gewoon veel schuwer. In onze ogen kan dit worden verklaard doordat de mannetjes in het voorjaar actiever op zoek zijn naar partners dan wel hun territorium actief bewaken en dus nadrukkelijker in beeld komen en meer risico's nemen. De metingen die wij aan *Ph. troodica* hebben verricht zijn in een tabel verwerkt (tabel 2).

Bij aankomst op Cyprus hadden wij geen beeld of de Troodoshagedis een veel voorkomende verschijning zou zijn. Maar op onze eerste ochtend op Cyprus konden we al snel de eerste exemplaren spotten; zonnend op de muren van het hotel. Dat was een hoopgevend beeld om er meer te vinden.

Gedurende ons verblijf rond Girne en Lapta stelden we vast dat deze hagedis, naast de Hardeen (*Laudakia stellio cypriaca*) en de Slangooghagedis (*Ophis-*

ops elegans schlueteri), daar het meest voorkomende reptiel is en gelukkig als "algemeen" mag worden aangeduid.

In de meeste biotopen, waar wij *Ph. troodica* aantreffen, vonden we ook andere herpetofauna. Onze lijst ziet er als volgt uit: Naaktvingergekko's (*Mediodactylus kotschyi fitzingeri*), Budak's slangenoogekinken (*Ablepharus budaki*), Gestreepte skink (*Trachylepis vittatus*), de Hardeen (*Laudakia stellio cypriaca*) en één keer zelfs een Gewone kameleon (*Chamaeleo chamaeleon*)!

Het sympatrisch voorkomen met *Laudakia* vinden wij toch best bijzonder, omdat, naar ons idee, het niet ondenkbaar is dat *Ph. troodica* binnen het voedselspectrum van *Laudakia* past, zeker als het om jonge (kleine) hagedissen gaat. Bij eerdere waarnemingen aan *Ph. laevis* in Turkije zijn soortgelijke waarnemingen gedaan en was dezelfde theoretische stelling over predatie door *Laudakia* aan de orde (BRUEKERS & UYTTERSCHOUT, 2010).

Uiterlijk

Doorgaans vinden wij de kleur en het postuur van *Phoenicolacerta troodica* vrij uniform. Zoals gebruikelijk bij de LACERTIDAE, zijn mannetjes wel forser van bouw in vergelijking met de vrouwelijke dieren. In het bijzonder vallen de grotere kop en romppartij direct op. In de hand genomen kun je aan de femoraalporiën het geslacht onderscheid ook een goed vaststellen. Die poriën zijn bij de mannetjes nadrukkelijker aanwezig dan bij de vrouwtjes. Bovendien is bij de mannen de staartbasis dikker. De rugzijde is meestal eenkleurig bruin tot grijsbruin, soms met verspreid enkele donkere vlekjes.

Het meest kenmerkende waaraan *Ph. troodica*, volgens ons, goed is te herkennen, is de helder witte band op de flanken (lateraal). Met daarboven een donkerbruine band en een lichtbruine band eronder. Beide geslachten hebben die witte band die vermoedelijk al vanaf de geboorte aanwezig is (halfwas dieren hadden die band ook). Bij beide geslachten vind je aan

Tabel 1: Verschillen en overeenkomsten tussen *Ph. troodica* en *Ph. laevis*

<i>Phoenicolacerta troodica</i> (populaties: Girne, Lapta, Cyprus)	<i>Phoenicolacerta laevis</i> (populaties: Side, Manavgat, Marmaris/Icmeler, Turkije)
Veelal een slanke bouw	Optisch een zwaarder gebouwde en forser ogende hagedis
Dieren groter dan 20 cm zijn niet algemeen	Lengtes boven 20 cm komen vaker voor
Aan de rugzijde minder variabel in kleur en tekening	Dorsaal meer variatie in kleur en tekening
De kleur van keel- en onderkaak van de mannetjes zijn in de paartijd altijd groen, groen/geel of groen/blauw	De keel- en onderkaakkleur in de paartijd varieert van groen/blauw tot oranje-rood.
Het lijkt er op dat de ventrale (buik-)kleur bij vrouwtjes overwegend beige is	Ventrale kleur bij de vrouwtjes is meer variabel (wit, beige en geel)
Beide geslacht hebben een laterale witte band die prominent aanwezig is.	Witte band ontbreekt of is minder prominent aanwezig
Naar ons oordeel ligt een gelijkenis met <i>Podarcis muralis</i> meer voor de hand dan de gelijkenis met <i>Ph. laevis</i>	Gelijkenis met <i>P. muralis</i> is veel minder duidelijk
Typische cultuurvolger	Idem
Leeft sympatrisch met andere hagedissoorten, o.a. <i>Laudakia</i> , <i>Trachylepis</i> , <i>Mediodactylus</i> , <i>Ablepharus</i> .	Idem, o.a. <i>Laudakia</i> en <i>Chalcides</i>
Last van parasitaire mijten (<i>Ophionyssus natricis</i>)	Idem
Heeft te maken met tal van natuurlijke en niet-natuurlijke vijanden (zie boven)	Idem
Opportunistische soort, niet kieskeurig wat betreft biotoopkeuze, hoog aanpassingsvermogen	Eveneens opportunistisch. De groei en verspreiding van populaties buiten het natuurlijke verspreidingsgebied bevestigen die eigenschap (BRUEKERS, 2010; BRUEKERS & UYTTERSCHOUT, 2010)
Populaties kennen vaak een hoge dichtheid per m ² (soms 3 à 4 dieren)	Idem

de onderkant van de flanken (ventralia) blauwe vlekjes. Wel is het zo dat de vlekjes bij de mannetjes beter ontwikkeld en intensiever van kleur zijn.

De onderzijde is bij de vrouwtjes altijd wit of ivoorkleurig, zonder verdere tekening. Ook bij de mannetjes vind je die kleur terug, al is de variatie bij hen, in elk geval tijdens de paartijd, groter. We troffen namelijk mannelijke dieren aan met een beige, gelige, rozige of zelfs oranje gekleurde buikschubben. Wel hadden nagenoeg alle mannetjes die wij in deze periode zagen een blauwgroene keel.

Op het eerste gezicht en op afstand vonden wij de gelijkenis wat betreft kleur, formaat en bouw met de Muurhagedis

(*Podarcis muralis merremia*) sterker aanwezig dan de gelijkenis met de naaste verwant: *Phoenicolacerta laevis*.

Alle exemplaren die wij van dichtbij konden bekijken hadden trouwens in meer of mindere mate last van parasitaire mijten (waarschijnlijk *Ophionyssus natricis*).

Bedreigingen

Hoewel *Ph. troodica* een algemene soort is, is er wel degelijk sprake van predatiedruk door natuurlijke en niet-natuurlijke vijanden. Voor de hand ligt dat ze worden bejaagd door de op Cyprus voorkomende grote landslangen (*Hierophis jugularis*, *Hierophis cypriensis*, *Platyceps najadum*, *Hemorrhhois nummifer*, *Telescopus fallax*

cypriaca, *Malpolon insignitus* en *Macrovipera lebetina*). Maar ook vogels als de ekster (*Pica pica*), scharrelaar (*Coracias garrulus*), bonte kraai (*Corvus cornix*), Merel (*Turdus merula*) en anderen zullen hagedissen op het menu hebben staan.

Rond woonwijken en landhuizen zagen wij ook vrij veel zwerf- en huiskatten (*Felis silvestris catus*) die ongetwijfeld ook jacht zullen maken op hagedissen.

Onder stenen, nabij vindplaatsen van *Ph. troodica*, was de tot 13 cm lange duizendpoot (*Scolopendra cingulata*) eveneens bijzonder algemeen. Dit dier staat bekend als een veelvraat en is een uitzonderlijk felle jager. In onze ogen een niet te onderschatten predator die meestal onder stenen en planken wordt gevonden. Plekken die vaak ook als schuilplaats dienen voor onder andere (jonge) Troodoshagedissen. De veiligheid van zo'n schuilplaats is in onze ogen dan ook zeer betrekkelijk.

Tabel 2: Biometrische gegevens van *Phoenicolacerta troodica* in de omgeving Girne, Lapta. KRL=kop+romplengte; TL=totale lengte

Geslacht	KRL in cm	TL in cm	Bijzonderheden
mannetjes	6	17	blauw/groene keel
	5,7	18	groene keel
	5,4	13,9	blauw/groene keel
	6	15,9	groene keel
	6,1	21	groene keel
	5	13,8	geregenereerde staart
	4,5	12,4	halfwas
	4,6	14,2	halfwas
	5,4	18,9	groenige keel; rozige buik
	6,3	18,7	groene keel; oranje buik
vrouwtjes	5,5	18,7	gele keel; rozige buik
	5,9	17	groen/gele keel; beige buik
	5,5	16,7	halfwas; beige buik
	6,3	19	drachtig; beige buik
	6	19,8	drachtig; beige buik
	5,6	16,7	drachtig; beige buik

Phoenicolacerta troodica. Pagina rechts: enkele typische vindplaatsen

Tabel 3: Waargenomen herpetofauna

	Aantal
<i>Phoenicolacerta troodica</i>	algemeen
<i>Laudakia stellio cypriaca</i>	algemeen
<i>Ophisops elegans schlueteri</i>	algemeen
<i>Trachylepis vittatus</i>	2x
<i>Chalcides ocellatus ocellatus</i>	4x
<i>Ablepharus budaki</i>	>10x
<i>Mediodactylus kotschyifitzingeri</i>	>15x
<i>Chamaeleo chamaeleon</i>	4x
<i>Typhlops vermicularis</i>	8x
<i>Platyceps najadum</i>	1x
<i>Hemorrhois nummifer</i>	2x (1x road kill)
<i>Macrovipera lebetina</i>	1x
<i>Testudo graeca iberica</i>	6x (volière, stadspark Girne)
<i>Trachemys scripta elegans</i>	5x (vijver stadspark Girne)
<i>Mauremys rivulata</i>	1x (waterreservoir bij Lapta)
<i>Hyla savignyi</i>	6x kikkers; >50 larven (waterreservoir bij Lapta)

Dankwoord

Mijn vrouw, Yvonne, dank ik voor de ondersteuning in het veld en de begeleiding tijdens de vele inspannende wandeltochten.

Dit project en artikel zijn mede tot stand gekomen door een financiële bijdrage op basis van de Stimuleringsregeling van de Nederlandse Vereniging voor Herpetologie en Terrariumkunde "Lacerta".

Summary

Observations on the Troodos lizard (*Phoenicolacerta troodica*) in northern Cyprus

Observations regarding *Phoenicolacerta troodica* in its typical (semi)natural habitats in Northern Cyprus are described. *Ph. troodica*, at first, was thought to be a subspecies of *Ph. laevis*. But detailed studies revealed that *Ph. troodica* should be considered a full species. Fact is that this lizard lives on Cyprus only. This makes it an endemic species.

The author describes this typical wall lizard species as very opportunistic. It can be found in various natural en semi-natural habitats (garden walls, roadsides, walls or rocky formations in forest areas. Sometimes other reptile species were found in the same habitat. For instance *Laudakia stellio* which, in theory, could be a predator, especially for young *Phoenicolacerta*. According to the author this species is fairly easy to recognize. Both sexes have a typical white colored band on the flanks.

This paper contains a list with differences between *Ph. troodica* and *Ph. laevis* and a list with biometrical data regarding *Ph. troodica*. Some information on predation en predators is also presented.

Literatuur

- BRUEKERS, J. & G. UYTTERSCHOUT, 2010. Waarnemingen aan de Syrische hagedis (*Phoenicolacerta laevis*) in Zuid-Turkije. *Lacerta* 68 (6): 218-229.
- BRUEKERS, J., 2010. Erstnachweis der Syrischen Eidechse (*Phoenicolacerta laevis*) in der West-Türkei. *Die Eidechse* 21 (3): 75-80.
- MANTEL, P & P. MUDDE, 1987. Enige opmerkingen over de Libanon hagedis (*Lacerta laevis*). *Lacerta* 45 (3): 33-38.
- TOSUNOĞLU, M., B. GÖÇMEN, E.TASKAVCEK & A. BUDAK, 1999. A serological comparison of the populations of the *Lacerta laevis* complex in northern Cyprus and southern Turkey. *Zoology in the Middle East* 19: 117-122.
- ZAWADZKI, M., 2000. Haltung und Zucht von *Lacerta laevis troodica* WERNER, 1936. *Die Eidechse* 11 (2): 55-62.

